

ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΓΡΑΦΕΣ
ΚΑΙ Ο «ΗΡΩΙΚΟΣ ΑΝΤΙΠΑΛΟΣ»

Ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ περιλαμβάνει ὁ Ε΄ τόμος (1988) τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῶν Ἀπάντων Παπαδιαμάντη («Δόμος») ἔχουν ἤδη ἀποδειχθεῖ νόθα ἑπτὰ ἄρθρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ πέντε ἦταν ἀνυπόγραφα, ἓνα ὑπογραφόταν μὲ Π. καὶ τὸ ἄλλο μὲ Πμ.¹ (εἶχαν ὅλα εἰσαχθεῖ στὸ παπαδιαμαντικὸ corpus ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα). Ἀποδείχτηκε ἀκόμη ὅτι καὶ κάποια ἄλλα κείμενα, ποὺ ἀργότερα θεωρήθηκαν παπαδιαμαντικὰ λόγω τῆς ὑπογραφῆς Π. καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ θέματός τους, δὲν ἀνῆκαν στὴ δική του γραφίδα.²

Ἄν λοιπὸν τὸ εἶδος τοῦ θέματος καὶ ἡ ὑπογραφή Π. παραπλάνησαν συστηματικοὺς μελετητὲς τοῦ παπαδιαμαντικοῦ ἔργου, ἀπολύτως δικαιολογημένος εἶναι ὁ Γ. Κ. Κατσίμπαλης, ποὺ βρῆκε στὴν Ἀκρόπολιν Ἑσπερινὴν τῆς 27.2.1897 τὸ χρονογράφημα «Ἡρωϊκὸς ἀντίπαλος» μὲ τὴν ὑπογραφή Πδμ. καὶ τὸ ἀναδημοσίευσε στὴν Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση ὡς παπαδιαμαντικὸ.³ Ἀπολύτως δι-

1. Βλ. τὸ Σημείωμα τοῦ ἐπιμελητῆ ποὺ προτάσσεται στὴ β΄ ἐπανάκδοση (2005) τοῦ Ε΄ τόμου τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῶν Ἀπάντων («Δόμος»).

2. Βλ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, βιβλιοκρισία τοῦ: Φώτης Δημητρακόπουλος, «Ἄνθος τῆς Ἑδέμ», Παπαδιαμαντικὰ τετράδια, τχ. 5 (Χριστούγεννα 2000), σ. 125-135 καὶ τοῦ ἴδιου, «Ὑπερασπίζοντας τὸ παπαδιαμαντικὸ κείμενο. Α΄ Τὰ Παπαδιαμάντη δοκοῦντα», Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, 34/2001-2002, σ. 225-230.

3. «Ἐνα ἄγνωστο κείμενο τοῦ Παπαδιαμάντη», Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, τ. Δ΄ (Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1949), σ. 26.

καιολογημένοι, γιατί την υπογραφή Πδμ. -και συχνότερα Ά(λ.) Πδμ.- συναντούμε σε κείμενα που όντως προήλθαν από τη γραφίδα του Παπαδιαμάντη. Συγκεκριμένα, με την υπογραφή Άλ. Πδμ. δημοσιεύτηκε στην Έφημερίδα (29.7.1887) μιá έπιστολή σχετική με τις δημοτικές έκλογές στη Σκιάθο. Την υπογραφή Ά. Πδμ. φέρει ή «Άπάντησις εις τον Ζ. τής “Έφημερίδος”» (Τό Άστν, 28.8.1891), καθώς και τá δημοσιεύματα τής Άκροπόλεως (όλα του 1892): «Η Μεγάλη Έβδομάς έν Αθήναις», «Κυριακή του Πάσχα», «Αί μου Γιώργη!», «Τό Όραϊον φάσμα» (ποίημα). Τέλος, σέτο το Πδμ. τό συναντούμε στα Άπαντα δυό φορές, στα κείμενα: «Η εις Γιάννεσβουργ τής Άφρικής καταστροφή» (Άκρόπολις, 15.2.1896) και «Ο Μπάϋρων» (Άκρόπολις, 19.2.1896).

Έντούτοις τό μελέτημα αυτό σκοπεύει νά καταδείξει ότι ό «Ηρωϊκός αντίπαλος» δέν είναι κείμενο παπαδιαμαντικό, έστω και άν φέρει την υπογραφή Πδμ. και έχει δημοσιευτεί σε έντυπο με τό όποιο συνεργαζόταν τότε ό Παπαδιαμάντης.

Παραθέτω τό επίδικο άρθρο:⁴

Ηρωϊκός αντίπαλος

Γράφοντες έκ χρονογραφικου καθήκοντος τά κατωτέρω, δέν πιστεύομεν νά κριθώμεν παρ' ούδενός ως φιλότουρκοι, ή ως ύποτιμώντες την δεδοκιμασμένην και θαυμαστήν άνδρείαν του ήμετέρου στρατού.

Έξ έναντίας, πᾶς έπαινος διά την άνδρείαν του αντιπάλου είνε τό λαμπρότερον και άσφαλέστερον πιστοποιητικόν περι τής άνδρείας του νικητού του.

Σχεδόν άπαρατήρητος και άσχολιάστος παρήλθε μιá φράσις γενναίου μαχητού, ικανή μόνη νά όδηγήση τον προφέροντα αυτήν έν ώρα τοιούτου κινδύνου εις την ανωτάτην βαθμίδα τής άθανασίας.

Η άθανασία είνε τόσον ιδιότροπος και άναγνωρίζεται ύπό τοσοϋτον παραδόξους συνθήκας, ώστε ένω βίου ολοκλήρου άγών άδυνατεί νά την έπιτύχη, την έπιτυγχάνει πολλάκις μιá λέξις, μιá κίνησις, έν βήμα πρὸς τά έμπρός.

4. Κατά την ά' δημοσίευση τής Άκροπόλεως Έσπερινής. Οι έκδότες των παπαδιαμαντικων Άπάντων άκολουθοϋν τον Κατσίμπαλη.

Ὡς ἄνθρωποι, ἔχοντες ἐν ἡμῖν ἔνστικτον τὸ συναίσθημα τοῦ καλοῦ καὶ γενναίου, ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν ἱπποτικῶν ἡμῶν προγόνων, πρέπει μετὰ θαυμασμοῦ εἰλικρινοῦς καὶ σεβασμοῦ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν μεγάλην φράσιν, ἣν τοῦρκος ἀντίπαλος, διατελῶν ὑπὸ τὸ στόμιον τοῦ χαίνοντος ἑλληνικοῦ τηλεβόλου, ἀπέστειλεν ὡς ἀπάντησιν εἰς ἕτερον γενναῖον καὶ ἱπποτικὸν ἀξιωματικόν, τὸν πολιορκητὴν του, ὅστις τῷ ἐπρότεινε τὴν παράδοσιν·

- Ἐφ' ὅσον μοῦ μένει εἰς στρατιώτης καὶ ἐν φυσίγγιον, δὲν παραδίδομαι!

Ἄγνοῶ πῶς ὀνομάζεται ὁ γενναῖος ἐκεῖνος τοῦρκος ἀξιωματικός, ὅστις προετίμησε τὸν θάνατον ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας.

Ἀλλὰ μὲ ὁποῖον δήποτε ὄνομα καὶ ἂν τὸν ἐκάλει ὁ πατήρ του, ἡ ἀνθρωπότης πρέπει νὰ τὸν ὀνομάζῃ ἥρωα.

Καὶ τοῦ πρέπει, διότι ὁ ἥρωισμὸς οὔτε πατρίδα, οὔτε ἐθνικότητα, οὔτε θρησκείαν ἰδιαιτέραν ἔχει· εἶνε μέγα τι καὶ ἔνθεον διὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἀνθρωπότης ἔχει ἀνεγείρη μοναδικὸν θρόνον, καὶ τὸ ἀνυφοῖ ἐκεῖ ὅλον δήποτε ὄνομα καὶ ἂν φέρῃ, καὶ ἂφ' ὅπου δήποτε ἂν ἐμφανίζεται.

Ὑποθέτομεν ὅτι ὁ μεγαλείτερος ἀδάμας, ὅστις θὰ κοσμήσῃ τὰ νικηφόρα ὄπλα τοῦ γενναίου στρατοῦ μας τῆς κατοχῆς, εἶνε ἡ τιμὴ ὅτι ἐπολέμησαν ἥρωες πρὸς ἥρωας.

Ἐπαναλαμβάνομεν καὶ αὖθις νὰ εἴπωμεν ὅτι οὐδεὶς γνήσιος ἑλληὴν θὰ μᾶς κακίσῃ διὰ τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις.

Ὁ Καμπρῶν ἀπεκλήθη γενναῖος ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ του, πρὶν ἀκόμη προφέρειν τὴν περίφημον λέξιν του, ἥτις ἐνέπνευσε τὸν Οὐγκῶ εἰς τὸ θαυμασιώτερον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του, καὶ πρὶν ἐμέσῃ κατ' αὐτοῦ τὸ πῦρ καὶ τὸν θάνατον τὸ ἐχθρικὸν πυροβόλον.

Ἀφοῦ δὲ ἐπρόφερον τὴν λέξιν ἐκείνην, πᾶς ὅστις θὰ ἀπεκάλει αὐτὸν γενναῖον μόνον, θὰ τὸν ἐξηυτέλιζεν· ὁ Καμπρῶν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἦτον ἄθάνατος!...

Καὶ δὲν ἦτον ἄθάνατος διὰ τοὺς Γάλλους μόνον· ἔμεινε ἀθάνατος δι' ὅλον τὸν κόσμον, πολὺ δὲ περισσότερον διὰ τὸν ἐχθρόν του, ὅστις εἶχε τὴν τιμὴν νὰ νικήσῃ τοιοῦτον ἥρωα!...

Ἄν τὸ κείμενο ἦταν ἀνυπόγραφο καὶ δὲν εἶχε δημοσιευτεῖ σὲ ἔντυπο τοῦ Βλάση Γαβριηλίδη, μὲ ποιά τεκμήρια θὰ ὑποστήριζε κά-

ποιοι τήν παπαδιαμαντική του πατρότητα; Τὰ κειμενικά ἢ ἑσωτερικά στοιχεῖα πού μᾶς ἐπιτρέπουν σήμερα ν' ἀποδώσουμε με ἀσφάλεια μιὰν ἀνυπόγραφη μετάφραση στὸν Παπαδιαμάντη ἀπουσιάζουν ἐντελῶς. Ἐμφανῆς ὅμως εἶναι καὶ ἡ ἀπουσία χαρακτηριστικῶν τῆς παπαδιαμαντικῆς γραφῆς, ὅπως, λ.χ., ἡ εἰρωνεία, ἡ ὑπαινικτικότητα, ἡ ἑλλειπτικότητα, ἡ ἀσύμμετρη ἀνάπτυξη, οἱ παρεκβάσεις. Ἀκόμη δὲν ἀνιχνεύεται στὸν «Ἡρωϊκὸν ἀντίπαλον» κανένα ἴχνος προσωπικοῦ στοιχείου πού νὰ ὀδηγεῖ τὸν Παπαδιαμάντη.

Παρ' ὅλα αὐτά, δύσκολα θὰ πειθόταν ἓνα μεγάλο μέρος τῶν μελετητῶν τοῦ Παπαδιαμάντη ὅτι κείμενο δημοσιευμένο στὴν Ἀκρόπολιν Ἐσπερινὴν με τὴν ὑπογραφή Πδμ. δὲν εἶναι δικό του. Ὁμολογουμένως, χρειάζονται στὴν περίπτωση αὐτὴ πειστικότερα τεκμήρια.

Μιὰ ἀναπάντεχη μνεῖα τοῦ Παπαδιαμάντη στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου* τοῦ Κώστα Μάγερ ἔστρεψε τὴν προσοχή μας στὴν ἐφημερίδα *Ἐμπρὸς* τοῦ Δημητρίου Καλαποθάκη. Γράφει ὁ Μάγερ: «Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐκδόσεως τοῦ “Ἐμπρὸς” μεταξὺ τῶν συνεργατῶν του συγκατελέγοντο οἱ Ἰωάννης Κονδυλάκης –γράφων χρονολογήματα–, Γ. Φιλάρετος, Μπάμπης Ἄννινος, Δ. Καραχάλιος (Λάμπρος Ἀστέρης), Ἐμμ. Ροΐδης, Ν. Λάσκαρης, Κ. Ἱεροκλῆς, Ἄλ. Παπαδιαμάντης, Ἄ. Ρικάκης, Πολ. Δημητρακόπουλος, Θ. Βελλιανίτης, Τῆμος Μωραϊτίνης, Γρηγ. Ξενόπουλος, Ἡλίας Οἰκονομόπουλος, Γεώργιος Βουτσινᾶς, Ἀνδρέας Μοσχονᾶς, Ν. Σπανδωνῆς καὶ ἄλλοι».⁵

Πρωτότυπη ἢ μεταφραστικὴ συνεργασία τοῦ Παπαδιαμάντη με τὸ *Ἐμπρὸς* δὲν μαρτυρεῖται. Γνωστὴ εἶναι μόνο μιὰ ἐπιστολή του πρὸς τὴν ἐφημερίδα, δημοσιευμένη στίς 14.5.1902.⁶ Τὸ πρῶτο ἔτος ἐκδόσεως τοῦ *Ἐμπρὸς* εἶναι οὐσιαστικά τὸ 1897 –τὸ 1^ο φύλλο

5. Κώστα Μάγερ, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου*, Τόμος Α' 1790-1900, Ἀθήναι 1957, Ἐκδότης Α. Δημόπουλος, σ. 247.

6. Βλ. Ἀχ. Γ. Χαλδαιάκης, «Ὁ Ν. Δ. Λεβίδης καὶ τὸ ἀνακῦψαν μουσικὸ ζήτημα κατὰ τὸν Μάιο τοῦ 1902», *Παρνασσός* 36 (1994), σ. 34-65, καὶ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Μουσικὸ ἐπεισόδιο», *Νέα Ἑστία*, τχ. 1799 (Ἀπρίλιος 2007), σ. 781-783.

κυκλοφόρησε στις 10.11.1896-, ή αναδίφηση όμως τῶν φύλλων τοῦ ἔτους αὐτοῦ δὲν ὀδήγησε σὲ ἐντοπισμὸ πρωτότυπων παπαδιαμαντικῶν κειμένων ἢ μεταφράσεων, πράγμα ἀναμενόμενο ἀφοῦ ὁ Παπαδιαμάντης ἐργάζεται πυρετωδῶς στὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν Ἐσπερινὴν στὸ διάστημα αὐτό.⁷

Ἄν ὅμως ἡ ἔρευνα δὲν ἔφερε στὸ φῶς ἄγνωστα παπαδιαμαντικὰ κείμενα, μᾶς ἀποκάλυψε ὅτι ἀρκετὰ χρονογραφήματα δημοσιευμένα στὸ Ἐμπρὸς τὸν Φεβρουάριο καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 1897 εἶχαν τὴν ὑπογραφή Πδμ.! Εὐλόγο εἶναι νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ὁ Κ. Μάγερ μὲ τὴν ὑπογραφή αὐτὴ τεκμηρίωνε τὴ συνεργασία τοῦ Παπαδιαμάντη μὲ τὸ Ἐμπρὸς.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ πράγμα, τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ὁ Πδμ. τοῦ Ἐμπρὸς δὲν εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης, ὅπως, σὺν τοῖς ἄλλοις, δείχνουν καὶ οἱ παραλλαγές τῆς ὑπογραφῆς αὐτῆς, πού τις βρίσκουμε σὲ ὄλο τὸ ἀ' ἐξάμηνο τοῦ 1897 μὲ τις ἐξῆς μορφές: Πδ., Πλδμ., ΠΔμ., Π Δμ., ΠΔημ., ΠλΔμ., Πολ. Δημ. καὶ Π. Δ.⁸ Κάτω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τις συντετημημένες ὑπογραφές κρύβεται ὁ τακτικὸς συνεργάτης τοῦ Ἐμπρὸς, χρονογράφος, μυθιστοριογράφος καὶ θεατρικὸς συγγραφέας Πολύβιος Δημητρακόπουλος.⁹

7. Στὸν Παπαδιαμάντη ἀποδίδουμε ἀρκετὲς μεταφράσεις κειμένων, κυρίως ἀνταποκρίσεων καὶ ἄρθρων σχετικῶν μὲ τὸν ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο, πού προέρχονται ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸ κυρίως τύπο καὶ δημοσιεύτηκαν κατὰ τὴν ἀνοιξη, τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1897 στὴν Ἀκρόπολιν, καθὼς καὶ στὴν Ἀκρόπολιν Ἐσπερινὴν πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τις 20.2.1897. Πρβλ. καὶ τὴν παπαδιαμαντικὴ ἐπιστολὴ τῆς 11.2.1897: «[...] Ἐλπίζω νὰ γείνη ἡσυχία. [...] ἴσως, ἂν κινήθῃ πρὸς τὰ βόρεια ἢ ὑπόθεσις, θὰ ἔλθω ὡς ἀνταποκριτὴς τῆς Ἀκρ(οπόλεως), μένων ἐντὸς τῆς Σκιάθου».

8. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στίς 22, 23, 24 καὶ 25 Φεβρουαρίου δημοσιεύεται σειρά συνεντεύξεων μὲ ἀνώτερους ἀξιωματικούς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, μὲ τὸν γενικὸ ἐπίτιτλο «Ἀμυντικὴ καὶ ἐπιθετικὴ παρασκευὴ τῆς χώρας». Οἱ τρεῖς πρώτες συνεντεύξεις φέρουν τὴν ὑπογραφή Πδμ., ἐνῶ ἡ τελευταία τὴν ὑπογραφή Πλδμ. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ ὑπογραφὴ τοῦ ἴδιου προσώπου.

9. Ὅρισμένα χρονογραφήματα τοῦ Ἐμπρὸς πού φέρουν τὴν ὑπογραφή Λεβιάθαν παρουσιάζουν κοινὰ στοιχεῖα στὸ περιεχόμενο (ἀναφορὲς στὸ ἰταλικὸ μελόδραμα, στὸν πνευματισμὸ κ.ἄ.) καὶ ὁμοιότητα στὸ ὕφος μὲ τὰ χρονογραφήματα τοῦ Π. Δημητρακόπουλου. Ἀρχικὰ ὑπέθεσα ὅτι πρόκειται γιὰ δικό του

Υπό τὸ φῶς τῆς ἀνακάλυψης αὐτῆς, ἐπιχειρήθηκε νέα ἀνάγνωση τοῦ «Ἡρωικοῦ ἀντιπάλου» καὶ συνανάγνωση χρονογραφημάτων τοῦ Π. Δημητρακόπουλου. Διαπιστώθηκε πῶς πολλὰ στοιχεῖα τους συγγενεύουν στενά. Ἄς δοῦμε ἀναλυτικότερα μερικὲς ἀπὸ τὶς συγγένειες αὐτές:

α) *Γράφοντες ἐκ χρονογραφικοῦ καθήκοντος τὰ κατωτέρω*

Τὸ «χρονογραφικὸ καθήκον» ποῦ ἐπικαλεῖται ἀπροσδόκητα ὁ Παπαδιαμάντης ξαφνιάζει. Δὲν εἶναι γνωστὴ καμιὰ χρονογραφικὴ δραστηριότητά του τὸ 1897.¹⁰ Ἐξάλλου τὸ ἐπίθετο χρονογραφικὸς δὲν συναντᾶται σὲ ἄλλο χωρίο τῶν Ἀπάντων του. Ἡ μοναδικὴ φορὰ ποῦ ὁ Παπαδιαμάντης θὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ὄρο χρονογράφημα γιὰ δικό του ἔργο ἀφορᾷ ἓνα μεταγενέστερο κείμενό του, «Τὸ Ψοφίμι», δημοσιευμένο στὴ στήλη τοῦ *Νέου Ἄστεως* «Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν» (1906).

Ἀπεναντίας, ὁ Π. Δημητρακόπουλος, τοῦ ὁποῦ τοῦ τὰ περισσότερα κείμενα στὸ *Ἐμπρὸς* κατὰ τὸ α' ἐξάμηνο τοῦ 1897 φέρουν τὸν ἐπιτίτλο «Χρονογραφήματα», ἐπικαλεῖται καὶ ἄλλου τὸ χρονογραφικό του καθήκον: «παρακαλῶ νὰ μοῦ συγχωρηθῇ ἂν σχολιάζων κατὰ καθήκον χρονογραφικὸν γεγονός πολυσήμαντον» (ΠΔμ., «Θεῖα Δίκη» 5.3.1897). Συχνὰ ἄλλωστε ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τὴ συγγραφικὴ δραστηριότητά του ὡς χρονογραφική: «ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν χρονογραφικῶς τὰ ἀμείλικτα γεγονότα» (ΠΔμ., «Ὁ μῦθος δηλοῖ...», 3.3.1897). «Τὸ ζήτημα τῆς δωρεᾶς τοῦ Τσάρου ὑπῆρξε τοσοῦτον γόνιμον εἰς χρονογραφικὴν συζήτησιν» (ΠΔμ., «Πολικὰ σημεῖα καὶ τέρατα», 16.3.1897). «[...] τὰς μικρὰς ἐκείνας λεπτομερείας, [...] δι' ὧν ὁ χρονογράφος εὕρισκε ὕλην ἀπεράντου συζήτησεως» (Πολ. Δημ., «Πολεμικὴ ψυχολογία», 24.4.1897).

ψευδώνυμο, ὅπως ὅμως πληροφοροῦμαι ἀπὸ τὰ *Νεοελληνικὰ ψευδώνυμα* τοῦ Κυριάκου Ντελόπουλου, πρόκειται γιὰ τὸν θεατρικὸ συγγραφέα καὶ συνεργάτη τοῦ Π. Δημητρακόπουλου Νίκο Λάσκαρη.

10. Τὰ μόνα γνωστὰ πρωτότυπα δημοσιεύματά του τὴ χρονιὰ αὐτὴ εἶναι τὸ διήγημα «Ἐρως-ἦρως» καὶ ἡ νεκρολογία τοῦ Γεωργίου Δημητριάδη στὴν *Ἀκρόπολιν*.

β) *ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν ἱπποτικῶν ἡμῶν προγόνων*

Ἡ ἐπίκληση τῶν ἀρχαίων προγόνων μας καὶ σὲ ἄλλα χρονογραφήματα τοῦ Π. Δημητρακόπουλου: «Οἱ ἀρχαιότεροι προπάτορες ἡμῶν [...] δι' ἡμᾶς, τοὺς μόνους ἀπογόνους καὶ κληρονόμους τῶν μεγάλων ἀρετῶν των» (Πολ. Δημ., «Σύγχρονοι ἥρωες», 10.4.1897)· «Ἀναμνησθῶμεν ὅτι εἴμεθα ἀπόγονοι τῶν ἡρώων τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τῶν ἡμιθέων τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν» (Πολ. Δημ., «Συναγερμός», 14.4.1897).

γ) *τῶν ἱπποτικῶν ἡμῶν προγόνων – ἱπποτικὸν ἀξιωματικόν*

Μολονότι οἱ ἱππότες πᾶνε κι ἔρχονται στοὺς Ἐμπόρους τῶν Ἐθνῶν καὶ τῆ Γυφτοπούλα, τὸ ἐπίθετο ἱπποτικός δὲν ἀπαντᾷ οὔτε μιὰ φορὰ στὰ παπαδιαμαντικὰ μυθιστορήματα, ὅπου συναντοῦμε μόνο τὴ φράση: «ὁ ἄξεστος καὶ σκαιὸς ἱπποτισμὸς τῶν τέκνων τῆς Φραγκίας».¹¹ Στὸ ὑπόλοιπο ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη χρησιμοποιεῖται δυὸ φορές, ἀλλὰ σὲ περιγραφή καταστάσεων ἐλάχιστα ἡρωϊκῶν: «Τώρα, ποῖος προστάτης, ποῖος πολιτευόμενος, ποῖος βουλευτῆς εἶναι ἱπποτικώτερος; Ἐκεῖνος ὅστις ἐκ τοῦ ἰδίου ταμείου ἀγοράζει τὰς ψήφους τῶν ἐκλογέων, ἢ ἐκεῖνος ὅστις τὰς ἀγοράζει ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ;»¹² καὶ «Ὁ Γιάννης τ' Πετριοῦ, Γιάννης αὐτός, συνέχεε τὸν ἄλλον Γιάννην τοῦ Πόρτ-Σαῖδ μὲ τὸν καπετὰν Γιαννάκην τὸν παρόντα, καὶ οὔτω δι' ἄλλοκότου παραλογισμοῦ ἐγίνετο εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του ἀληθῆς χορὸς Γιάννηδων. Εὐτυχῶς ὁ φίλος μου, εὐγενῆς καὶ ἱπποτικὸς μεταξὺ ὄλων τῶν πατριωτῶν μας, δὲν τὸν ἐσυνερίσθη».¹³

Στὴν κλίμακα ὅμως τῶν ἀξιῶν τοῦ Π. Δημητρακόπουλου ὁ ἱπποτισμὸς κατέχει φανερὰ ὑψηλὴ θέση: «οἱ Ἑλληνες τιμωροῦσι μὲ τὸν ἱπποτικώτερον τρόπον» (Πδμ., «Ὁ μῦθος δηλοῖ...», 3.3.1897)· «Τὸ ἔξοχον τοῦτο ποίημα τοῦ ἐτέρου φιλέλληνος γάλλου ποιητοῦ καὶ βουλευτοῦ κ. Clovis Hugues, ὅπερ κατεχωρίσαμεν χθὲς ἐν πεζῇ, σήμερον

11. *Οἱ Ἐμποροὶ τῶν Ἐθνῶν*, 1.169.33. Παραπέμπω στὴν κριτικὴ ἔκδοση τῶν Ἀπάντων (Δόμος, 1981-1988) μὲ τρεῖς ἀριθμοὺς πού ἀντιστοιχοῦν στὸν τόμο, τὴ σελίδα καὶ τοὺς στίχους.

12. «Οἱ Χαλασσοχώρηδες», 2.454.4-6.

13. «Ἀγάπη στὸν κρεμνὸ», 4.488.20-25.

δὲ ἐν ἐμμέτρῳ μεταφράσει, ἀρκεῖ νὰ δείξῃ ποίας ὁ ἵπποτικός ἀνὴρ ἀπολαύει φήμης καὶ ὑπολήψεως ἐν τῷ κόσμῳ (...) ΤΩΙ ΑΜΙΛΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΝΗΙ (Τραγοῦδι ἵπποτικόν): - Ἴππότη, ποῦ πηγαίνεις, / ποῦ τρέχεις βιαστικά; [...]. Τοῦ ἵπποτισμοῦ ξανάρχονται οἱ χρόνοι, / ἀνάφτει τοῦ ἵππότη ἡ ψυχὴ / καὶ φεύγει γιὰ τὴν Κρήτη, ποῦ ἀντηχεῖ / καὶ ἀδιάκοπα βροντᾶει τὸ κανόνι!...» (Πδμ., «Ἀμίλκας Κυπριάνης», 8.3.1897)· «Καὶ τῷ ὄντι οἱ πόλεμοι πάντοτε παρεσκευάσαν ἐπεισόδια θαυμάσια [...] κατ' αὐτοὺς ἐπάλαισε κρατερῶς ἡ ἀνδρεία πρὸς τὴν δειλίαν καὶ ἐξιδανικεύθησαν τὸ μῖσος, ὁ φυλετισμός, ἡ ἀγάπη, ἡ φιλία καὶ ὁ ἵπποτισμός.» (Πολ. Δημ., «Πολεμικὴ ψυχολογία», 24.4.1897)· «᾿Ω μακαρία ἐποχὴ! ᾿Ω ἵπποτικοὶ καὶ μεγαλόφρονες ἄνδρες!» (Πολ. Δημ., «Μετὰ ἐβδομήκοντα ἔτη», 25.6.1897).

δ) Ἀλλὰ μὲ ὁποῖον δήποτε ὄνομα καὶ ἂν τὸν ἐκάλει ὁ πατήρ του, ἡ ἀνθρωπότης πρέπει νὰ τὸν ὀνομάζῃ ἥρωα. — [...] οἷον δήποτε ὄνομα καὶ ἂν φέρῃ, καὶ ἄφ' ὅπου δήποτε ἂν ἐμφανίζεται.

Παραπλήσιες διατυπώσεις συναντοῦμε συχνὰ στὰ χρονογραφήματα τοῦ Π. Δημητρακόπουλου: «Τί μᾶς μέλει πῶς ὀνομάζονται ἀμφοτέρω, ἐὰν ἦνε ξανθοὶ ἢ μελαγχροinoί, κοντοὶ ἢ ὑψηλοί, ἐὰν τρέφουν γενειάδα ἢ εἶνε ἐξυρισμένοι; Τί τὴν θέλομεν τὴν εἰκόνα τῆς μορφῆς των;» (Πδμ., «Φυσιολογία φιλέλληνος καὶ μισέλληνος», 28.2.1897)· «᾿Οπως δήποτε δὲ καὶ ἂν τὸν ὀνομάζωσιν οἱ ἄνθρωποι, Νικόλαον ἢ Γουλιέλμον, Τσάρον ἢ Κάιζερ, Σαλισβουρῆ ἢ Μελίν, Ρουδίνην ἢ Γουλουχόφσκη, ὅ,τι δήποτε δὲ καὶ ἂν ἦνε, ἐπιληπτικός ἢ πάσχων ἀγκυλώσεις, μάτην παλαίει κατὰ τῆς φύσεως» (Πδμ., «Μέγιστον ἐν ἐλαχίστῳ», 9.3.1897)· «Ἀδιαφοροῦμεν πῶς ὀνομάζονται καὶ ποῖοι εἶνε [...] Ἀδιαφοροῦμεν δι' ὅλα ταῦτα, διότι οὐδέποτε τὸ ἄτομον ἀνηγόρευσε τὸν ἥρωα» (Πολ. Δημ., «Σύγχρονοι ἥρωες», 10.4.1897).

Τέτοιας λογῆς ἀοριστία, δηλωτικὴ ἀδιαφορίας γιὰ τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα καὶ τὰ ὀνόματά τους, δὲν συναντοῦμε στὸν Παπαδιαμάντη.¹⁴

14. Σημειώνω ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Π. Δημητρακόπουλο, τόσο στὰ κείμενα τῶν Ἀπάντων ὅσο καὶ στὰ σωζόμενα χειρόγραφα τῶν μεταφράσεων γράφει μονολεκτικῶς τὰ ἀοριστολογικὰ οἰοσδήποτε, ὅπουδήποτε κτλ.

ε) μία φράσις γενναίου μαχητοῦ, ἱκανή μόνη νὰ ὀδηγήσῃ τὸν προφέροντα αὐτὴν [...] εἰς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς ἀθανασίας. — [...] ἡ ἀνθρωπότης πρέπει νὰ τὸν ὀνομάζῃ ἥρωα. Καὶ τοῦ πρέπει, διότι ὁ ἥρωισμὸς οὔτε πατρίδα, οὔτε ἐθνικότητα, οὔτε θρησκείαν ἰδιαιτέραν ἔχει· εἶνε μέγα τι καὶ ἔνθεον διὰ τὸ ὅποῖον ἡ ἀνθρωπότης ἔχει ἀνεγείρῃ μοναδικὸν θρόνον, καὶ τὸ ἀνυψοῖ ἐκεῖ οἷον δῆποτε ὄνομα καὶ ἂν φέρῃ, καὶ ἀφ' ὅπου δῆποτε ἂν ἐμφανίζεται. — [...] ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἦτον ἀθάνατος!... Καὶ δὲν ἦτον ἀθάνατος διὰ τοὺς Γάλλους μόνον· ἔμεινεν ἀθάνατος δι' ὅλον τὸν κόσμον [...]

Εἶναι κατάδηλον ὅτι τὸν Π. Δημητρακόπουλο ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερα τὸ θέμα τοῦ ἥρωισμοῦ. Προβάλλει ἔντονα τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀθανασίας ἢ τῆς ἐνθέου φύσεως τοῦ ἥρωα, καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴν ἐθνικότητά του: «Βεβαίως τοιοῦτοι ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι πατρίδα. Βεβαίως εἶνε ὀλόκληρος ὁ κόσμος πατρίς των.» (Πιδμ., «Ἀμίλικας Κυπριάνης», 8.3.1897)· «ν' ἀγωνισθῇ κατὰ τῆς δουλείας καὶ ἐπανέλθῃ δαφνοστεφής, ἵνα καταθέσῃ τὸν στέφανον τῆς ἀθανασίας, τὸν ὅποῖον θὰ ἠγόραζε διὰ τοῦ εὐγενοῦς αἵματός του [...] ἀντὶ ν' ἀποστείλῃ εὐγνώμων τὴν δάφνην τῆς Ἀθανασίας [...]» (Πιδμ., «Ἀδελφοκτονία», 12.3.1897)· «Δὲν εἶνε ἄνθρωποι ἐκεῖνοι· εἶνε ἥρωες καὶ ἡμίθεοι. Τοιοῦτοι ἄνδρες καὶ νικῶμενοι δὲν νικῶνται· ἦττά των εἶνε νίκη κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος ὀλοκλήρου!...» (Πολ. Δημ., «Κατάρρα!», 19.4.1897)· «Ὁ στρατιώτης συναισθάνεται γεννώμενον ἐν ἑαυτῷ νέον κόσμον αἰσθημάτων καὶ ιδεῶν, καὶ νέον ἄνθρωπον, ὃν ἐν τέλει θαυμάζει καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος. Διὰ τοῦτο πᾶν ἄλλο ἢ μάταιος καὶ ἐγώιστῆς πρέπει νὰ θεωρῆται ὁ ὀμιλῶν περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν κατορθωμάτων του κατὰ τὰς μάχας· δὲν θαυμάζει πλέον τὸ μικρολόγον καὶ τὸ πολυπράγμον ἐγὼ του, τὸ ὅποῖον τὸν ἠκολούθησεν ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς του ἐστίας μέχρι τοῦ πεδίου τῆς μάχης· θαυμάζει τὸ νέον, τὸ μεγάλωφρον καὶ εὐγενὲς ἐγὼ, ὅπερ ἐγεννήθη ἐν τῇ ψυχῇ του διὰ τοῦ κρότου ἐνὸς τηλεβόλου» (Πολ. Δημ., «Πολεμικὴ ψυχολογία», 24.4.1897).

Θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ παραθέσω ἓνα ἐκτενέστερο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικὸ χρονογράφημα «Σύγχρονοι ἥρωες» (10.4.1897):

Ὁ ἥρωας εἶνε πάντοτε ἥρωας, νικῶν ἢ νικώμενος, θνήσκων ἢ ἐπιζῶν· πᾶσα δὲ βραδύτης ἡμῶν πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ ἐξύμνησιν τῶν πράξεών του, ἀποτελεῖ ἔγκλημα κατὰ τῆς Πατρίδος καὶ ἀπόπειραν κατὰ τῆς μεγάλης ιδέας της.

Οἱ ἀρχαιότεροι προπάτορες ἡμῶν, θαυμάσιοι συμβολισταί, οὐδέποτε παρεδέχοντο τὸν ἥρωα δυνάμενον ν' ἀποθάνῃ ὡς οἱ κοινοὶ θνητοί.

Ὁ ἥρωας, δι' αὐτούς, ἦτο πλάσμα μετέχον θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶδος θεανθρώπου, ὅστις πίπτων ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐνδόξου ἀγῶνος ἢ θνήσκων ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ γήρατος, ἀπέβαλλε τὴν ἀνθρωπίνην οὐσίαν καὶ ἀνήρχετο διὰ τῆς θείας παρὰ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ὅ,τι ἦτο δι' αὐτούς λοιπὸν ὁ ἥρωας, πρέπει νὰ ᾔνε καὶ δι' ἡμᾶς, τοὺς μόνους ἀπογόνους καὶ κληρονόμους τῶν μεγάλων ἀρετῶν των.

Ἀδιαφοροῦμεν πῶς ὀνομάζονται καὶ ποῖοι εἶνε, ἐὰν συνεχρωτίσθῃμεν μετ' αὐτῶν, ἢ ἐὰν διεκείμεθα συμπαθῶς ἢ ἀντιπαθῶς πρὸς τὰ ἄτομά των, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀδόξου εἰρήνης· ἀδιαφοροῦμεν ἐὰν μᾶς εὐηργέτησαν ἢ μᾶς ἔβλαψαν· ἀδιαφοροῦμεν ἐὰν ἡ ἠρωϊκὴ, ζωηρὰ καὶ ἀλλοπρόσαλλος φύσις των, δεσμευομένη ὑπὸ μακροχρονίου ἀδρανείας, ἐξώθει αὐτοὺς παραδόξως κατὰ τινὰς στιγμὰς εἰς τὴν διάπραξιν ἐκτρόπου τινὸς πράξεως, προκαλούσης θόρυβον καὶ σκάνδαλον διὰ τοὺς αἰωνίως κοιμισμένους, τοὺς βαδίζοντας τὴν αὐτὴν πεπατημένην ὁδὸν καθ' ἐκάστην, τοὺς καθημένους πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ἐν τῷ αὐτῷ καφενείῳ, τοὺς ἀναγινώσκοντας τὴν αὐτὴν ἐφημερίδα, τοὺς λαλοῦντας τὰ αὐτὰ πράγματα καὶ εὐχαριστομένους ν' ἀκούσωσιν αἰωνίως τὰ αὐτά!

Ἀδιαφοροῦμεν δι' ὅλα ταῦτα, διότι οὐδέποτε τὸ ἄτομον ἀνηγόρευσε τὸν ἥρωα.

Παντοῦ καὶ πάντοτε ἐξιδανίκευσε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ ἄτομον ὁ ἥρωας. [...]

Στὸ ἴδιο χρονογράφημα ἐξυμνεῖται, μεταξὺ ἄλλων ἡρώων, ὁ λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Δημήτριος Ταγαράς, πού, ὅπως ὁ Τοῦρκος «ἠρωϊκὸς ἀντίπαλος», προτίμησε τὸν θάνατο ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν:

Ἐπληρώθη καὶ δὲν ἠδύνατο συρόμενος ν' ἀποφύγη τὸν ἀπειλοῦντα νὰ συλλάβῃ αὐτὸν ζῶντα ἐχθρόν.

Τὸν φαντάζομαι κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην καὶ φρικιῶ· οὔτε σύζυγον, οὔτε τέκνα ἐνθυμήθη πλέον.

Ἔσυρε τὸ περιστροφόν του καὶ διὰ μιᾶς βολῆς κατὰ τῆς μεγάλης καρδιάς του ἔλυσε τὸ μεγαλείτερον πρόβλημα τοῦ ἡρωϊσμοῦ!

Σήμερον εἶνε ἐλεύθερος ὅσον τὸ φῶς καὶ ὁ ἄνεμος, ὁ δὲ ἡρωϊκὸς θάνατός του ἀντηχεῖ ἤδη μετὰ θαυμασμοῦ εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, πρὸς δόξαν τῆς μικρᾶς αὐτῆς γωνίας τῆς μητρὸς τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἡμιθέων!...

στ) ὁ μεγαλείτερος ἀδάμας, ὅστις θὰ κοσμήσῃ τὰ νικηφόρα ὅπλα τοῦ γενναίου στρατοῦ μας

Καὶ πάλι οἱ ἐνθουσιώδεις πατριωτικοὶ τόνοι θυμίζουσι πολὺ περισσότερο Π. Δημητρακόπουλο: «[...] πρὶν ἀκόμη κριθῆ ἡ τύχη τοῦ ἡμετέρου πολέμου καὶ ἡ αὔριον στέψη διὰ δάφνης ὀριστικῶς τὰ νικηφόρα ὅπλα μας» (Πολ. Δημ., «Σύγχρονοι ἥρωες», 10.4.1897). «Ὁ τοιοῦτος ἀγὼν ὑπῆρξε πάντοτε δεινὸς ἀλλὰ πάντοτε νικηφόρος, ἡ δὲ νίκη θὰ στέψη καὶ πάλιν τοῦτον σήμερον.» (Πολυβ. Δημητρακόπουλος, «Ἡ Ἀνάστασις τῆς Ἰδέας», 13.4.1897).

Σὲ διαφορετικὸ τόνο ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραφε, περίπου ἕνα χρόνον νωρίτερα, τὸν πικρὸ οἰωνό του:

Ἄμυνα περὶ πάτρης δὲν εἶναι αἱ σπασμωδικαί, κακομελέτητοι καὶ καχοσύντακτοι ἐπιστρατεῖαι, οὐδὲ τὰ σκωριασμένης ἐπιδεικτικότητος θεωρηκτά. Ἄμυνα περὶ πάτρης θὰ ἦτο ἡ εὐσυνείδητος λειτουργία τῶν θεσμῶν, ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἡ χρηστὴ διοίκησης, ἡ καταπολέμησις τοῦ ξένου ὑλισμοῦ καὶ τοῦ πιθηκισμοῦ, τοῦ διαφθείραντος τὸ φρόνημα καὶ ἐκφυλίσαντος σήμερον τὸ ἔθνος, καὶ ἡ πρόληψις τῆς χρεοκοπίας.

Τίς ἡμύνθη περὶ πάτρης;

Καὶ τί πταίει ἡ γλαῦξ, ἡ θρηνοῦσα ἐπὶ ἐρείπιων; Πταίουσι οἱ πλάσαντες τὰ ἐρείπια. Καὶ τὰ ἐρείπια τὰ ἔπλασαν οἱ ἀνίκανοι κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος.¹⁵

15. «Οἰωνός», 5.253.27-254.8.

ζ) Ὁ Καμπρών ἀπεκλήθη γενναῖος ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ του, πρὶν ἀκόμη προφέρει τὴν περίφημον λέξιν του — ὁ Καμπρών ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἦτον ἀθάνατος!...

Στὸν Παπαδιαμάντη δὲν ὑπάρχει μνεῖα τοῦ Καμπρών. Ἀντίθετα, στὸ προαναφερθὲν χρονογράφημα τοῦ Π. Δημητρακόπουλου «Σύγχρονοι ἥρωες» διαβάζουμε:

Ὑπάρχουσιν ἄνδρες, δι' οὓς καὶ ὁ ἔπαινος εἶνε ἐλάχιστος, ἡ δὲ Ἱστορία ἀρκεῖται ἀναγράφουσα μόνον τὰ κατορθώματά των, νὰ προκαλῆ τὸν πρὸς αὐτοὺς αἰώνιον θαυμασμόν τῶν γενεῶν.

Ἄλλ' ὑπάρχουσιν καὶ ἄλλοι, ἔχοντες ἀνάγκην ἐπαίνου· ὑπάρχουσιν οἱ Καμπρών, τοὺς ὁποίους ἡ σιωπὴ δύναται νὰ θάψῃ εἰς τάφον ἄγνωστον, ἕτεροι ἥρωες, ἠγούμενοι οὐχὶ στρατιωτῶν¹⁶ ὡς οἱ πρῶτοι, ἀλλ' ἐνὸς λόχου, μιᾶς διμοιρίας, ἐνὸς ἢ δύο τηλεβόλων.

Ἐμμεση ἀναφορὰ στὴν ἀπάντηση τοῦ Καμπρών μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ τὸ ἐξῆς: «Ἐκεῖ [στὸν πόλεμο] ὄλα τὰ πράγματα προσλαμβάνουσιν ὄφιν ἰδίαν. Δύνασαι διὰ τῆς ὕβρεως νὰ ὑψωθῆς εἰς τὸ ἰδεῶδες τῆς εὐγενείας [...]» (Πολ. Δημ., «Πολεμικὴ ψυχολογία», 24.4.1897).¹⁷

Ἡ ἰδεολογία, λοιπόν, τοῦ «Ἡρωικοῦ ἀντιπάλου», ποὺ δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ ἐκείνη τῶν χρονογραφήματων τοῦ Π. Δημητρακόπουλου, ἀποτελεῖ ἰσχυρότατη ἀντένδειξη γιὰ τὴν παπαδιαμαντικὴ πατρότητα τοῦ κειμένου. Παραθέτω καὶ δύο σοβαρὲς γλωσσικὲς ἀντενδείξεις:

16. Ἔτσι στὴν ἀ' δημοσίευση. Μήπως στρατῶν ἢ στρατιῶν; Ἡ λείπει οὐσιαστικὸ ποὺ δηλώνει πλῆθος πρὶν ἀπὸ τὴ λέξη στρατιωτῶν;

17. Δυὸ ἐβδομάδες πρὶν ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ «Ἡρωικοῦ ἀντιπάλου», σὲ χρονογράφημα ποὺ ὑπογράφει ὁ συνεργάτης τοῦ Π. Δημητρακόπουλου Λεβιάθαν (: Νίκος Δάσκαρης), διαβάζουμε: «Ἀλλὰ βλέπω καὶ ἄλλην εἰκόνα ἐν ἣ παρίσταται ἡ Εὐρώπη κραυγάζουσα πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς Κρήτης στρατοὺς τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς διπλωματικῆς γλώσσης: — Braves Grecs retirez-vous! Καὶ ἀπαντῶσιν ἐκεῖνοι μὲ λέξιν διὰ τὴν ὁποῖαν ἀγάλλεται ἡ ψυχὴ τοῦ Καμπρών!» (Λεβιάθαν, «Δύο εἰκόνες» 13.2.1897).

α) Ἐφ' ὅσον μοῦ μένει εἰς στρατιώτης καὶ ἐν φυσίγγιον, δὲν παραδίδομαι

Θεωρώντας δεδομένη τὴν παπαδιαμαντικὴ πατρότητα τοῦ κειμένου, ὁ ἐπιμελητὴς τῆς κριτικῆς ἐκδοσης τῶν Ἀπάντων τοῦ «Δόμου» ἀπέδωσε τὸν τύπο *φυσίγγιον* σὲ ἐπέμβαση τοῦ στοιχειοθέτη ἢ τοῦ διορθωτῆ, καὶ τὸν μετέβαλε σὲ *φυσέκιον*, ἀφοῦ ὁ Παπαδιαμάντης ἄλλου γράφει: «Καὶ ὁ σκλὴν τοῦ ὄπλου εἶναι *κάννα*, καὶ ὄχι *κάννη*, ὅπως τὸ γράφουν οἱ στρατιωτικοὶ ἢ οἱ δημοσιογράφοι. Καὶ τὰ *φυσέκια*, *τουφέκια* εἶναι *φυσέκια*, *τουφέκια*, καὶ ὄχι *φυσίγγια*, *τυφέκια*».¹⁸

Ὁ Π. Δημητρακόπουλος, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη, γράφει πάντοτε *φυσίγγια*.

β) Ἐπαναλαμβάνομεν καὶ αὖθις νὰ εἴπωμεν

Στὴν ἐκδοση τοῦ «Δόμου» ἡ λέξη Ἐπαναλαμβάνομεν ἔχει τεθεῖ ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, ποὺ δηλώνουν τὴν ἀδυναμία τοῦ ἐπιμελητῆ νὰ θεραπεύσει τὸ χωρίο. Δὲν πρόκειται ὅμως, καὶ πάλι, γιὰ φθορὰ παπαδιαμαντικοῦ κειμένου, ἀλλὰ γιὰ γλωσσικὴ ἔνδειξη ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὸν Π. Δημητρακόπουλο, ὅπως δείχνει τὸ παράλληλο χωρίο: «Ἐπαναλαμβάνομεν καὶ σήμερον νὰ εἴπωμεν [...]» (Πολ. Δημ., «Συμπέρασμα ἐπὶ τῶν ἀποκαλύψεων τοῦ κ. Μαστραπᾶ», 24.5.1897).

Περιορίστηκα μόνο στὰ δημοσιεύματα τοῦ ἀ' ἔξαμήνου τοῦ 1897. Ἐπιπλέον μοῦ εἶναι ἄγνωστη ἡ ὀγκώδης συγγραφικὴ παραγωγή τοῦ Π. Δημητρακόπουλου. Ἐντούτοις τὰ στοιχεῖα ποὺ παρατέθηκαν πείθουν ὅτι ὁ «Ἡρωικὸς ἀντίπαλος» εἶναι ἔργο τοῦ Πολύβιου Δημητρακόπουλου καὶ ὄχι τοῦ Παπαδιαμάντη.

Γεννᾶται, βέβαια, τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: Ἀφοῦ, κατὰ τὴν ὁμολογία του, ἔγραψε τὸ κείμενο στὰ πλαίσια τῶν συνηθισμένων χρονογραφικῶν καθηκόντων του, γιατί ἄραγε αὐτὸ δημοσιεύτηκε στὴν Ἀκρόπολιν Ἐσπερινή;¹⁹ Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι τὴν ἡμέρα ποὺ

18. «Γλῶσσα καὶ κοινωνία», 5.298.7-9.

19. Ἀργότερα, τὸ 1904, ὁ Πολύβιος Δημητρακόπουλος θὰ γίνῃ τακτικὸς συνεργάτης τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ ὄνομά του ὅμως δὲν περιλαμβάνεται στὸν ἀναλυτικὸ πίνακα ὅσων συνεργάζονταν σ' αὐτὴν μέχρι τὸ 1898.

δημοσιεύεται ὁ «Ἡρωϊκὸς ἀντίπαλος» (27 Φεβρουαρίου) δὲν ὑπάρχει χρονογράφημα τοῦ Π. Δημητρακόπουλου στὸ Ἐμπρός. Εἰκάζω, λοιπόν, ὅτι ἡ σύνταξή του ἀπέρριψε ὡς φιλοτουρκικὸ τὸ χρονογράφημα, πὺ δέχτηκε ὁμως νὰ φιλοξενήσῃ στὴν ἐφημερίδα του ὁ τολμηρότερος Βλάσης Γαβριηλίδης.

Ἄλλὰ τὰ ἀπροσδόκητα ποτὲ δὲ λείπουν. Παρὰ τὶς διαφορὲς στὸ ὕφος καὶ τὶς ἀντιλήψεις τους, τριάντα χρόνια ἀργότερα οἱ δύο Πιδμ. θὰ ἔλθουν πολὺ κοντά, χάρη στὶς πνευματιστικὲς ἐπαφὲς μὲ τὸ ὑπερπέραν τῆς Ἐταιρείας «Χαραυγὴ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ». Ἴδου τί μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα Μακεδονία τῆς 6.12.1926:

Ἀθηναϊκὰ Γράμματα. Ὁ Πνευματισμός. Αἱ δύο Ἐταιρεῖαι.

Παραλλήλως πρὸς τὴν περίφημον «Ἐταιρείαν Ψυχικῶν Ἐρευνητῶν», τῆς ὁποίας πρόεδρος εἶναι ὁ ἐπίσης περίφημος ἰατρός καὶ λόγιος κ. Ἄγγελος Τανάγρας, ὑφίσταται καὶ δρᾷ μία ἄλλη ἔταιρεία, ἓνας ἀποκρυφιστικὸς σύλλογος μὲ τὸν πολλὰ ὑποσχόμενον τίτλον «Ἡ Χαραυγὴ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ». [...]

Διὰ τὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ «Χαραυγὴ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ» ἀριθμεῖ τριῶν ἐτῶν ζωὴν καὶ ἔχει τὰ γραφεῖα της εἰς τὴν ὁδὸν Μαραθῶνος 38. Αἱ πνευματιστικαὶ συνεδριάσεις της γίνονται κάθε βράδυ –ἐκτὸς τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς– εἰς τὰ γραφεῖα τῆς ἔταιρείας ἀπὸ τὰς 7 ἕως τὰς 9. Τὰς συνεδριάσεις ταύτας δύναται νὰ παρακολουθήσῃ ἐλευθέρως πᾶς τις, εἴτε εἶναι εἴτε δὲν εἶναι μέλος τῆς ἔταιρείας. Ἐπὶ πλέον οὐδεμία μυστικοπάθεια παρατηρεῖται διὰ τὴν παραδοχὴν νέων μελῶν εἰς τὸν σύλλογον. Ἡ ἔταιρεία «Χαραυγὴ» ἔχει διάφορα προστατευτικὰ πνεύματα, ἀπαράλλακτα ὅπως αἱ μεγάλαι οἰκογένειαι τῆς ἐπτανήσου ἀγίους προστάτας... Ἐνα ἀπὸ τὰ προστατευτικὰ αὐτὰ πνεύματα τῆς «Χαραυγῆς» εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ μακαρίτου Σκιαθίου διηγηματογράφου Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης –βεβαιῶς ὁ κ. Χρ. Δημάρατος– ἂν καὶ ἔχη δεκαεξὶ χρόνια πού ἄφησε τὴν ζωὴν αὐτήν, ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσε νὰ ἀσχολῆται εἰς τὸ ὑπερπέραν, ὅπου εὐρίσκεται, μὲ τὸ... διήγημα! Θέ-

λετε και ἀπόδειξη! Τὸ περιοδικὸν τῆς «Χαραυγῆς τοῦ ἄνθρωπισμοῦ» – τὸ ὁποῖον ἐκδίδεται ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τὸ 1923 – πρὸ ἔτους ἀκόμη ἐδημοσίευσε μετὰ συνεχείας ἕνα... νέον διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ ρημάδι καὶ τὸ Φάντασμα», μακροσκελέστατον, τὸ ὁποῖον ὑπηγόρευε τὸ πνεῦμα τοῦ διηγηματογράφου εἰς τὸν φοιτητὴν τῆς Χημείας κ. Π. Λιλήν! (μερικὲς κακὲς γλῶσσες εἶπαν ὅτι ὁ κ. Π. Λιλής ἔχει ἕνα πρώτης τάξεως τάλεντο... διηγηματογράφου). Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες λογοτέχνη γράφουν καὶ πέραν τοῦ τάφου ἀποβλέποντες καταφανῶς εἰς τὸ βραβεῖον νόμπελ. Διότι, ἐκτὸς τοῦ διηγήματος τοῦ Παπαδιαμάντη, ὁ κ. Τανάγρας εἶχε πρὸ πενταμήνου δημοσιεύσει ἕνα νέον σατυρικὸν ποίημα τοῦ... Γεωργίου Σουρῆ, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ποιητῆς ἐφαίνετο κατενθουσιασμένος ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ ὑπερπέραν.

Τῆς «Χαραυγῆς» ὅμως πνεῦμα προστατευτικὸν δὲν εἶναι μόνον τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Ὁ Πολύβιος Δημητρακόπουλος ἐπίσης εὐρίσχεται εἰς στενωτάτην ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ μέντιουμ τοῦ συλλόγου.

Φαντασθῆτε ὅτι ὁ κ. Χρ. Δημάρατος πρὸ μηνός, εἰς ἐπίσημον ἀνακοινωθέν του πρὸς τὰ μέλη τῆς «Χαραυγῆς τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ» καθίστα γνωστὸν ὅτι ὁ Πολύβιος Δημητρακόπουλος, τὸ 1930 θὰ μετεμψυχωθῆ καὶ θὰ γεννηθῆ εἰς τὸν Βόλον ἔχων τὸ ἐπώνυμον Ἀδαμαντίδης! [...]

Εἶναι λυπηρὸ ὅτι δὲν ζεῖ ὁ Χρ. Δημάρατος. Θὰ καλοῦσε τὰ πνεύματα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Πολύβιου Δημητρακόπουλου, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν ἀδιαφιλονίκητα τὴν πατρότητα τοῦ «Ἡρωικοῦ ἀντιπάλου».